

BÀI 6: HÌNH THỨC NHÀ NƯỚC

1. MỤC ĐÍCH, YÊU CẦU

- *Mục đích*: tìm hiểu cách thức tổ chức và phương pháp thực hiện quyền lực nhà nước; các hình thức chính thể và cấu trúc nhà nước phổ biến trên thế giới; về chế độ chính trị và vấn đề dân chủ của nhà nước.
- *Yêu cầu*: nắm được các khái niệm cơ bản
 - + Hình thức nhà nước, hình thức chính thể, hình thức cấu trúc nhà nước và chế độ chính trị.
 - + Chính thể quân chủ, chính thể cộng hoà; chính thể quân chủ tuyệt đối, quân chủ lập hiến; chính thể cộng hoà quý tộc, cộng hoà dân chủ, cộng hoà tổng thống, cộng hoà đại nghị, công hoà lưỡng tính.
 - + Cấu trúc đơn nhất, cấu trúc liên bang.
 - + Dân chủ, phương pháp dân chủ và phản dân chủ.

2. TÀI LIỆU THAM KHẢO

- ĐH Luật Hà Nội, Giáo trình Lý luận về Nhà nước và Pháp luật, NXB CAND, Hà Nội 2004.
- Khoa Luật – ĐH Quốc gia Hà Nội, NXB ĐHQGHN, Giáo trình Lý luận chung về Nhà nước và Pháp luật, Hà Nội 2005.
- Học viện chính trị quốc gia Hồ Chí Minh, Thể chế chính trị thế giới đương đại, NXB CTQG, Hà Nội 2003.
- TS. Thang Văn Phúc – PGS. TS. Nguyễn Đăng Thành, Một số lý thuyết và kinh nghiệm tổ chức nhà nước trên thế giới, NXB CTQG, Hà Nội 2005.
- TS. Đỗ Trung Hiếu, Một số suy nghĩ về xây dựng nền dân chủ ở Việt Nam hiện nay, NXB CTQG, Hà Nội 2004.

3. ĐỀ CƯƠNG NỘI DUNG

3.1. KHÁI NIỆM VÀ CÁC YẾU TỐ HÌNH THÀNH HÌNH THỨC NHÀ NƯỚC

3.1.1. Khái niệm hình thức nhà nước

- Quan điểm 1: Hình thức nhà nước là cách thức tổ chức quyền lực nhà nước và những phương pháp để thực hiện quyền lực nhà nước, gồm 3 yếu tố: hình thức chính thể nhà nước, hình thức cấu trúc nhà nước và chế độ chính trị.

- Quan điểm 2: Hình thức nhà nước là cách thức tổ chức quyền lực nhà nước, gồm 2 yếu tố: hình thức chính thể nhà nước và hình thức cấu trúc nhà nước.

3.1.2. Các yếu tố hợp thành hình thức nhà nước

- **Hình thức chính thể:**

- + *Khái niệm hình thức chính thể:* là cách thức tổ chức, trình tự thành lập (các) cơ quan quyền lực nhà nước cao nhất và quan hệ giữa các cơ quan đó với nhau, cũng như thái độ của các cơ quan này đối với nhân dân. Bao gồm:
 - + *Hình thức chính thể quân chủ:* là hình thức chính thể mà ở đó quyền lực cao nhất tập trung toàn bộ hoặc một phần vào người đứng đầu nhà nước theo nguyên tắc thừa kế, có 2 loại: chính thể quân chủ tuyệt đối và chính thể quân chủ hạn chế.
 - + *Hình thức chính thể cộng hòa:* là hình thức chính thể mà ở đó quyền lực cao nhất cơ quan được bầu ra trong một khoảng thời gian nhất định, có 2 loại: chính thể cộng hòa quý tộc và chính thể cộng hòa dân chủ.

- **Hình thức cấu trúc nhà nước:**

- + *Khái niệm hình thức cấu trúc nhà nước:* là sự tổ chức nhà nước thành các đơn vị hành chính lãnh thổ và tính chất quan hệ giữa các bộ phận cấu thành nhà nước với nhau, giữa các cơ quan nhà nước ở trung ương và các cơ quan nhà nước ở địa phương. Bao gồm:
 - + *Hình thức cấu trúc nhà nước đơn nhất:* là nhà nước có chủ quyền chung, có lãnh thổ toàn vẹn thống nhất; các bộ phận hợp thành nhà nước là các đơn vị hành chính lãnh thổ không có chủ quyền riêng.
 - + *Hình thức cấu trúc nhà nước liên bang:* hình thành từ hai hay nhiều quốc gia thành viên, các thành viên có chủ quyền riêng bên cạnh chủ quyền chung của nhà nước liên bang.

- **Chế độ chính trị:**

- + *Khái niệm chế độ chính trị:* là toàn bộ các phương pháp, thủ đoạn, cách thức mà nhà nước sử dụng thực hiện quyền lực nhà nước – thực hiện sự quản lý xã hội theo ý chí của nhà nước.
 - + *Chế độ nhà nước dân chủ*
 - + *Chế độ nhà nước phản dân chủ*

3.2. HÌNH THỨC NHÀ NƯỚC TRONG LỊCH SỬ

3.2.1. Hình thức nhà nước chủ nô

- Hình thức chính thể chủ nô:

- + *Phương Tây – chế độ nô lệ điển hình (Hy-la)*: chủ yếu theo chính thể cộng hòa chủ nô, với 2 biến dạng chính: cộng hòa dân chủ chủ nô và cộng hòa quý tộc chủ nô.
- + *Phương Đông cổ đại – chế độ nô lệ không điển hình*: về cơ bản, theo chính thể quân chủ chuyên chế chủ nô với mức độ tập trung quyền lực khác nhau.
- Hình thức cấu trúc nhà nước chủ nô: cơ bản là cấu trúc nhà nước đơn nhất, ngoài ra một số quốc gia phương Tây đã thành lập các liên minh nhằm tiến hành hoạt động quân sự.
- Chế độ chính trị nhà nước chủ nô: phổ biến là chế độ độc tài chuyên chế, sử dụng công khai các biện pháp bạo lực và phản dân chủ.

3.2.2. Hình thức nhà nước phong kiến

- Hình thức chính thể phong kiến: phổ biến là chính thể quân chủ với những biến dạng khác nhau:
 - + Chính thể quân chủ phân quyền cát cứ.
 - + Chính thể quân chủ trung ương tập quyền.
 - + Chính thể quân chủ đại diện đẳng cấp.
 - + Chính thể quân chủ chuyên chế cực đoan.
- Hình thức cấu trúc nhà nước phong kiến: hạn hữu mới tồn tại cấu trúc liên bang, còn phổ biến là cấu trúc nhà nước đơn nhất, có thể là:
 - + Cấu trúc nhà nước đơn nhất tập trung – trung ương tập quyền;
 - + Cấu trúc nhà nước đơn nhất chia lẻ – phân quyền cát cứ;
- Chế độ chính trị nhà nước phong kiến: mang nặng tính độc tài chuyên chế, sử dụng các biện pháp mang tính lừa dối và bạo lực, khuynh hướng thủ tiêu các hình thức quân chủ.

3.2.3. Hình thức nhà nước tư sản

- Hình thức chính thể quân chủ lập hiến tư sản:
 - + Quân chủ đại nghị
 - + Quân chủ nhị nguyên (nhị hợp)
- Hình thức chính thể cộng hòa dân chủ tư sản:
 - + Cộng hòa tổng thống
 - + Cộng hòa đại nghị
 - + Cộng hòa hỗn hợp
- Hình thức cấu trúc nhà nước tư sản: bao gồm cấu trúc nhà nước đơn nhất và liên bang.
- Chế độ chính trị nhà nước tư sản: chủ yếu là phương pháp dân chủ tư sản và phản dân chủ tư sản.

4. CÂU HỎI

4.1. Câu hỏi nhận định

Hãy trình bày quan điểm riêng của anh (chị) về các nhận định sau đây theo hướng đúng hay sai? Giải thích tại sao?

- 117) Các quốc gia có “Vua” (Nữ Hoàng, Hoàng Đế,...) đều được gọi là nhà nước chính thể quân chủ.
- 118) Quyền lực của nhà Vua trong hình thức chính thể quân chủ luôn là vô hạn.
- 119) Hình thức chính thể quân chủ hạn chế còn có tên gọi khác là hình thức chính thể quân chủ lập hiến.
- 120) Hình thức chính thể quân chủ nhị nguyên và quân chủ đại nghị là giống nhau vì ở đó quyền lực tối cao của nhà nước đều do nhà Vua và Nghị viện nắm giữ.
- 121) Hình thức quân chủ nhị nguyên và quân chủ đại nghị khác nhau ở chỗ: quân chủ nhị nguyên thì quyền lực tối cao nhà nước toàn bộ vẫn nằm trong tay nhà Vua, còn quân chủ đại nghị thì quyền lực tối cao của nhà nước nằm trong tay Nghị viện.
- 122) Hình thức chính thể quân chủ luôn có đặc điểm truyền ngôi theo nguyên tắc “cha truyền con nối”.
- 123) Hình thức chính thể quân chủ lập hiến chỉ tồn tại ở kiểu nhà nước tư sản.
- 124) Hình thức chính thể cộng hòa là hình thức trong đó quyền lực tối cao của nhà nước thuộc về một cơ quan được nhân dân bầu ra trong một thời gian nhất định.
- 125) Hình thức chính thể cộng hòa quý tộc là hình thức chính thể cộng hòa mà ở đó quyền tham gia bầu cử thuộc về nhân dân, nhưng những người được bầu ra trong cơ quan đại diện (quyền lực) phải là tầng lớp quý tộc.
- 126) Hình thức chính thể cộng hòa dân chủ chỉ xuất hiện từ sau cách mạng tư sản.
- 127) Ở quốc gia theo hình thức chính thể cộng hòa đại nghị sẽ không có Tổng thống, mà chỉ có Thủ tướng do Nghị viện bầu ra.
- 128) Hình thức chính thể cộng hòa đại nghị là hình thức chính thể mà ở đó Nghị viện có quyền bầu và phế truất Tổng thống.
- 129) Hình thức chính thể cộng hòa đại nghị là hình thức chính thể mà ở đó Nghị viện bầu ra Tổng thống, và Tổng thống sẽ thành lập ra Chính phủ.
- 130) Trong hình thức chính thể cộng hòa đại nghị, Thủ tướng được Nghị viện bầu ra hay được người đứng đầu nhà nước bổ nhiệm luôn là thủ lĩnh của đảng (liên minh đảng) cầm quyền.
- 131) Hình thức chính thể cộng hòa tổng thống là hình thức chính thể mà ở đó Tổng thống do nhân dân trực tiếp bầu bằng cách bỏ phiếu kín, Tổng thống vừa là nguyên thủ quốc gia vừa là người đứng đầu Chính phủ.

- 132) Ở hình thức chính thể cộng hòa tổng thống, Nghị viện vẫn là cơ quan có quyền thành lập, kiểm tra, giám sát, giải tán Chính phủ.
- 133) Trong hình thức chính thể cộng hòa, Tổng thống – nguyên thủ quốc gia – có quyền phủ quyết một phần hay toàn bộ luật mà Nghị viện đã thông qua.
- 134) Ở các nước vừa có Tổng thống, vừa có Thủ tướng đều là hình thức chính thể cộng hòa lưỡng tính (hỗn hợp).
- 135) Hình thức chính thể cộng hòa hỗn hợp là hình thức chính thể mà ở đó Tổng thống do cử tri bầu trực tiếp bằng cách bỏ phiếu kín, và có quyền thành lập Chính phủ.
- 136) Hình thức chính thể cộng hòa hỗn hợp là hình thức chính thể mà ở đó Chính phủ vừa trực thuộc Nghị viện, vừa trực thuộc Tổng thống.
- 137) Hình thức chính thể cộng hòa hỗn hợp là hình thức chính thể mà ở đó Tổng thống có quyền bổ nhiệm Thủ tướng là thủ lĩnh đảng cầm quyền (giành đa số ghế trong Hạ Nghị viện).
- 138) Đối với các nhà nước liên bang mặc dù tồn tại hai hệ thống cơ quan nhà nước (một của nhà nước liên bang, một của mỗi nhà nước thành viên), nhưng chỉ có một hệ thống pháp luật duy nhất áp dụng chung trên toàn lãnh thổ.
- 139) Đối với các nhà nước liên bang mặc dù tồn tại hai hệ thống cơ quan nhà nước (một của nhà nước liên bang, một của mỗi nhà nước thành viên), nhưng chỉ tồn tại một chủ quyền chung, có lãnh thổ toàn vẹn, thống nhất.
- 140) Nhà nước liên minh đó là bước chuyển tiếp giữa hình thức cấu trúc nhà nước đơn nhất và nhà nước liên bang.
- 141) Nhà nước liên bang là xu hướng phát triển của hình thức cấu trúc nhà nước của xã hội hiện đại, tiến bộ.
- 142) Kiểu nhà nước chủ nô và phong kiến không thể tồn tại chế độ chính trị dân chủ.
- 143) Không có nền dân chủ thực sự thì không thể có nền chính thể cộng hòa dân chủ.
- 144) Chế độ chính trị quân chủ không thể tồn tại trong chính thể quân chủ đại nghị.
- 145) Một nhà nước quy định pháp lý quyền bầu cử thiết lập cơ quan quyền lực cao nhất của nhà nước thì đó chính là nhà nước có chế độ chính trị dân chủ thực sự.
- 146) Các nhà nước còn có sự tồn tại của nhà Vua thì không thể xem đó là nhà nước có chế độ chính trị dân chủ.
- 147) Xã hội có chế độ chính trị càng dân chủ thì vai trò quản lý của nhà nước càng giảm.

4.2. Câu hỏi thảo luận

- 148) So sánh giữa các hình thức chính thể quân chủ trong các nhà nước chủ nô, phong kiến và tư sản.
- 149) So sánh giữa các hình thức chính thể cộng hòa trong các nhà nước chủ nô và tư sản.

150) Có quan điểm cho rằng hình thức chính thể của Liên bang Nga hiện nay là chính thể cộng hòa tổng thống, bởi lẽ Tổng thống Nga là người đứng đầu Chính phủ, cũng là nguyên thủ quốc gia và có rất nhiều quyền hành.

Anh (chị) hãy trình bày quan điểm của cá nhân mình theo hướng ủng hộ hoặc phản đối đối với những nhận định trên.

GIỚI THIỆU SƠ LƯỢC LIÊN BANG NGA

Cơ quan lập pháp: Quốc hội Nga là Quốc hội lưỡng viện bao gồm Thượng nghị viện là Hội đồng Liên bang với 178 thượng nghị sĩ có nhiệm kỳ 4 năm (hai đại biểu từ mỗi một trong số 89 thể chế hành chính cấp liên bang), và hạ nghị viện là Duma quốc gia với 450 hạ nghị sĩ cũng có nhiệm kỳ 4 năm, trong đó 225 được bầu bằng bỏ phiếu trực tiếp từ các cử tri của các khu vực bầu cử và 225 được bầu theo đại diện tỷ lệ từ danh sách các đảng phái phổ biến nhất.

Cơ quan hành pháp: Tổng thống được bầu trực tiếp cho nhiệm kỳ 4 năm, là người nắm quyền hành pháp. Tổng thống sống và làm việc tại điện Kremli, chỉ định các chức vụ chính quyền cao nhất, bao gồm Thủ tướng, là người được Duma quốc gia (Hạ nghị viện của Quốc hội Nga) thông qua. Tổng thống có thể thông qua các sắc lệnh mà không cần sự thỏa thuận của Quốc hội và là người đứng đầu của Hội đồng quân sự Nga và của Hội đồng an ninh quốc gia Nga.

151) Đối với vấn đề *quyền bầu cử và ứng cử* vào các cơ quan quyền lực nhà nước ở Việt Nam (Quốc hội và Hội đồng nhân dân các cấp) *của Việt kiều*, có quan điểm cho rằng phải được quy định cụ thể và thực hiện nhưng cũng có quan điểm cho rằng không cần và không nên quy định.

Anh (chị) hãy trình bày quan điểm của cá nhân mình về vấn đề nói trên theo hướng ủng hộ hoặc phản đối.

152) **Tình huống:** Ngày 20-5-2004, cùng với báo Nhân Dân và báo Lao Động, báo Tuổi Trẻ TP.HCM đã đăng bản tin nêu nội dung công văn số 3497/YT/QLD ngày 19-5-2004 của Bộ trưởng Bộ Y tế Trần Thị Trung Chiến về việc “Đề nghị Thủ tướng Chính phủ giao Bộ Kế hoạch đầu tư làm đầu mối với các bộ, ngành, tổ chức thanh tra, kiểm tra toàn diện Công ty Zuellig Pharma VN”. Hơn bảy tháng sau, ngày 5-1-2005, cơ quan điều tra Bộ Công an đã ra quyết định khởi tố Lan Anh về tội “Chiếm đoạt tài liệu mật nhà nước” (điều 263 Bộ luật hình sự) vì cho rằng công văn của Bộ Y tế mà Lan Anh khai thác là tài liệu mật. Cơ quan điều tra cũng đã khởi tố bị can đối với ông Nguyễn Mạnh Cường (nhân viên phòng hành chính Bộ Y tế) vì cho rằng ông Cường đã lén lút photo công văn để chuyển cho Lan Anh.

Trong suốt quá trình điều tra, Lan Anh không thừa nhận đã móc nối với ông Cường để lấy công văn nói trên của Bộ Y tế và cũng không chuyển công văn này cho phóng viên Trung Hiếu (báo Nhân Dân) và phóng viên Đặng Thị Thanh Tâm (báo

Lao Động). Lan Anh trình bày bản tin đăng trên Tuổi Trẻ được viết dựa trên phát ngôn công khai của đại diện Bộ Y tế tại buổi họp báo ngày 28-4-2004. Thế nhưng, sau quá trình điều tra, cơ quan điều tra đã có kết luận chuyển cho Viện kiểm sát nhân dân (VKSND) tối cao đề nghị truy tố Lan Anh về tội “Chiếm đoạt tài liệu mật nhà nước”.

Căn cứ vào các chứng cứ, tài liệu có trong hồ sơ vụ án, VKSND tối cao cho rằng tại thời điểm ông Cường lấy công văn của Bộ Y tế đưa cho Lan Anh thì công văn này không được đóng dấu “mật”. Vì vậy, theo VKSND tối cao, không đủ căn cứ pháp lý để kết luận Lan Anh và ông Cường phạm tội “Chiếm đoạt tài liệu mật nhà nước”. Hành vi của Lan Anh và ông Cường, theo VKSND tối cao đã phạm vào tội “Chiếm đoạt tài liệu của cơ quan nhà nước (điều 268 Bộ Luật hình sự).

Tuy nhiên, VKSND tối cao nhận định “Lan Anh là phóng viên báo Tuổi Trẻ, mục đích thu thập tài liệu viết bài với động cơ muốn thông tin kịp thời những chủ trương mới của Bộ Y tế nhằm bình ổn giá thuốc tại thời điểm mà dư luận xã hội đang quan tâm...”. Chính vì vậy, VKSND tối cao cho rằng không cần thiết phải xử lý hình sự đối với Lan Anh mà chỉ yêu cầu báo Tuổi Trẻ xử lý Lan Anh bằng biện pháp hành chính. VKSND tối cao cũng đã ra quyết định đình chỉ vụ án hình sự, đình chỉ bị can và hủy bỏ lệnh cấm đi khỏi nơi cư trú đối với ông Nguyễn Mạnh Cường.

(Nguồn: Website báo Tuổi trẻ, bài viết Đình chỉ vụ án “phóng viên Lan Anh”, đình chỉ điều tra các bị can, đăng tải ngày 22/4/2005,

<http://www.tuoitre.com.vn/Tianyon/Index.aspx?ArticleID=75567&ChannelID=3>)

Câu hỏi: Thông qua vụ việc trên, có quan điểm cho rằng nhà nước cần phải kiểm soát chặt chẽ đối với hoạt động của báo chí nhằm giữ vững sự ổn định về chính trị, kinh tế và xã hội. Ngược lại, cũng có quan điểm cho rằng nhà nước không được kiểm soát hoạt động của báo chí nhằm bảo đảm quyền tự do ngôn luận nói chung và tự do báo chí nói riêng trong quá trình phát triển một xã hội dân chủ ở Việt Nam. Anh (chị) hãy trình bày quan điểm của cá nhân mình về vấn đề nói trên theo hướng ủng hộ hoặc phản đối.

4.3. Câu hỏi tiểu luận, thuyết trình

153) Hãy nêu và làm rõ những điều trong *Tuyên ngôn toàn thế giới về nhân quyền của Liên Hiệp Quốc (1948)* mà anh (chị) cho rằng nội dung có liên quan đến dân chủ.

(người học tham khảo thông tin về vấn đề *quyền bầu cử và ứng cử của Việt kiều, vụ việc của phóng viên Lan Anh, Tuyên ngôn toàn thế giới về nhân quyền của Liên Hiệp Quốc* trong tài liệu giáo viên cung cấp)

